

«joiken er et landskap / uten begynnelse, uten slutt»

Silje Solheim Karlsen

Joiken er ein sentral og viktig del av den samiske kulturen og litteraturen, som uttrykk og symbol, som ein karakteristisk munnleg lyrisk sjanger som i dag fungerer både som brukslyrikk og kunstuttrykk, som noko som held ting saman:

The yoik texts build on a tradition of their own, not a scholarly expressed and explained literary system of different «-isms», but a thousand year-old sense of belonging to a place, a family, and a people. The yoik is a way of remembering – it connects a person with the innermost feelings expressed in the theme of the yoik, and may thus communicate between times, persons, and landscapes.

(Gaski 1997, 215)

Joiken høyrer ikkje heime i eit museum, skriv Gaski (ibid.), men er eit levande symbol for samane. Joiken er òg eit levande *motiv* i den samiske lyrikken, for når ein les samisk lyrikk, både eldre og nyare dikt, kan ein ikkje unngå å leggje merke til kor ofte joiken dukkar opp, anten i form av referanse til sjølve joiken som song eller låt (*luohti* eller *vuolle* på nordsamisk), eller at noko eller nokon i diktet joikar (*juoigat*). Dette heng nok saman med at den samiske lyrikken, sjølv om han er relativt ny i skriftleg form, har sine røter i og for ein stor del er inspirert av den munnlege joiketradisjonen (Gaski 2011, 34). Det kan også sjå ut til at mykje av den samiske lyrikken, til liks med joiken, ønskjer å vise at menneske er vovne saman, og vovne saman med naturen, og at naturen sin plass i verda ikkje er som objekt, noko som er føreset av noko anna, men som likestilt subjekt (Gaski 1997; Jernsletten 2012).

Joiken

Joiken er som kjent den gamle samiske musikkforma, både eit personleg uttrykk og ei form for munnleg overlevert episk-poetisk diktning. Joiken blir karakterisert som «arkaisk vokalstoff, [og] står i særstilling i forhold til størstedelen av musikken i Europa, både hva angår uttrykk og innhold» (Aksdal og Nyhus 1993, 394). Det finst fleire studiar av joik ut frå musikalske eller musikkvitskaplege perspektiv, der element som rytme, tonehøgde, tonalitet og liknande blir undersøkt (mellom andre Edström 1978; Stølen 2002). Det finst også ein god del faglitteratur og forskning på joik som fenomen, som er beskrivande og kategoriserande (mellom andre Wiklund 1906; Kjellström, Ternhag og Rydving 1988; Aksdal og Nyhus 1993; Graff 2004, 2005; Skaltje 2005, 2014), og forskning på joik som utøvande praksis (mellom andre Stoor 2007; Hämäläinen et al. 2017; Aubinet 2020; Renzi 2021). I tillegg har særleg Harald Gaski forska på joik og på joik som litteratur, han har skrive om joiken som diktning og analysert joiketekstar (Gaski 1993; 1997; 2011; 2019).

Når joiken så ofte opptrer som motiv i samisk lyrikk, som konkrete situasjonar og det vi kan identifisere som hendingar vi kan kjenne att, så er det naturleg å tenkje seg at joikemotivet kan vere ein nøkkel i tolkingsarbeidet. Kva er joikemotivet sin funksjon i samisk lyrikk? Kva hender når joiken opptrer i dikta? Når eg vidare i artikkelen skal undersøke joiken som lyrisk motiv i eit utval dikt, vil eg altså ta utgangspunkt i kva funksjon joikemotivet har: Kva gjer joiken i dikta? Dette inneber ei oppfatning av joiken i diktet som ei form for handling, noko som skaper ei verkelegheit eller har ein verknad.

Ei slik tilnærming stemmer overeins med å sjå det lyriske språket som performativt. I *Theory of the Lyric* (2015) problematiserer og diskuterer Jonathan Culler J.L. Austins teoriar om performative ytringar og den performative krafta i språket. Culler forstår den performative karakteren til lyrikken som «ritual that seeks to make something happen» (Culler 2015, 125). For å vere gagnleg som rammeverk for tenking omkring lyrikk avgrensar Culler vidare det performative til to forhold: «[...] the poem's success in bringing about what it describes» (Culler 2015, 131) og det Culler kallar performance, som er «the lyric

action or lyric event, the poem's functioning in the world. The lyric performance succeeds as it acts iterably through repeated reading, makes itself memorable» (Culler 2015, 131). Ein effekt som kan følgje av lyrikken sin performative karakter, er at diktet kan føre til handling: «[...] effects such as moving readers, provoking reflection, leading them to act differently» (Culler 2015, 130).

For å undersøke joikemotivet i dikt må eg også ta utgangspunkt i joikens ibuande referanse, det vil seie korleis joiken viser ut over seg sjølv til det vi kan kalle joikeobjektet (Graff 2004, 147). Joiken kan handle om nærast kva som helst. Joiken karakteriserer sitt objekt, og dette objektet kan vere åndeleg eller religiøst, det kan vere gjeremål som reindrift, fiske eller duodji, eller det kan vere andre menneske, dyr eller natur som blir joika. Joiken sitt referanseobjekt kan vise til noko eller nokon konkret, vi kan finne ei primær grunnmening eller det vi gjerne kallar denotasjon, samtidig som vi kan finne ei sekundær mening eller konnotasjon, i det at han gir rom for og kan vere utgangspunkt for frie funderingar og assosiasjonar. Mange joikeutøvarar uttrykker òg at joiken kjem frå naturen, at dei kan «få» joiken frå naturen, frå vinden, bruset i elva, lyden frå reinsdyr, fuglar osv. (Skaltje 2005). Joiken kan kome frå naturen, og han kan vere ein måte å oppleve og uttrykke naturen på, som ikkje er bunden til språket. Dei som utøver joik, beskriv han litt forskjellig (Kjellström, Ternhag, Rydving 1988, 15–19): som ein minnekunst (Johan Turi), som ei reise, «Man kommer liksom dit och ser platsen framför sig och man är på sätt och vis där» (Mikkel Gaup), som ein venn (Anders Bær) eller som ei kommunikasjonsform for å minnast og uttrykke både nære og livsviktige ting (Nils Jernsletten). Meir poetisk seier Nils-Aslak Valkeapää om joiken at han er som ein ring som sirklar i lufta, som vatn som rører seg i samklang med landskapet, vinden. Vi legg merke til at joiken blir beskriven med simile, *som noko* *amma* som han liknar på, ein slags joikens «som om». Dette kan vi jo ha med oss i det vidare når vi skal sjå på joiken som motiv i samisk lyrikk.

For å avgrense kva referanseobjekt eg skal undersøke, går eg til det innleiande sitatet av Gaski, og faglitteraturen om både joik og samisk litteratur, der vi ser at joiken blir beskriven som svært tett voven saman med naturen og noko som kan fungere som kommunikasjon

mellom natur og menneske, mellom menneske og også kommunika-
sjon på tvers av tid og rom. I det følgjande vil eg derfor undersøke joi-
ken som motiv i eit utval dikt og prøve å utforske om og korleis joiken
gir moglegheiter til å skrive fram naturen på måtar som ikkje reduserer
naturen til noko anna og underordna, og også om og korleis joiken gir
tilgang til eit fellesskap utanom tid og rom.

Utvalet spenner frå lyriske klassikarar skrivne av Paulus Utsi og
Nils-Aslak Valkeapää, to nestorar som i stor grad har prega den sa-
miske lyrikktradisjonen, via den norskspråklege samiske poeten Hege
Siri, som i dikta sine tematiserer vegen tilbake inn i det samiske for
dei fornorska samane, til den finsk-samiske forfattaren Niillas Holm-
berg, som skriv i spennet mellom tradisjon og modernitet og på mange
måtar kan seiast å fornye den samiske lyrikken både i form og innhald.
Desse forfattarane er valde ut for å vise korleis joiken som motiv har
hatt og har ein sentral funksjon i samisk lyrikk gjennom 50 år, for sa-
miske forfattarar med ulik bakgrunn frå store delar av Sápmi.

«Joiken er tankens fristed»

I det kjende diktet «Joiken» av Paulus Utsi er det joiken generelt som
blir beskriven, og han blir samanlikna med og kontrastert mot det å
uttrykke seg med ord:

JOIKEN

Joiken er tankens fristed
som tankene føres til
Derfor har den ikke så mange ord
 som uttrykkes
De frie lyder når
 lengre enn ord

Joiken løfter ens sinn
 fyr med tankene

over de små skyene
har tankene
 som sin venn
i naturens skjønnhet
(Utsi, 1974)

I første strofe i Utsis dikt ser vi at joiken blir beskrevet som den staden tankane kan gå og ikkje vere bundne av ord, slik dei er når ein skal seie noko verbalspråkleg. Orda, eller språket, har sine avgrensingar – både med tanke på kva dei kan uttrykke, og kor langt dei kan nå, «de frie lyder når / lengre enn ord». Joiken, dei frie lydane, gir moglegheit for å uttrykke seg utover det som daglegspråket gir moglegheit for. Tanken har eit større potensial og ein fridom når han ikkje er bunden av ord. Joiken blir på ein måte katalysator for dette potensialet, han gir næring til tanken, utvidar den, gir den fart, løfter den.

I Utsis dikt er også joiken knytt til naturen, eg les det sånn at joiken fungerer nærast som eit medium mellom tankane, sinnet og naturen – det som knyter det saman. Naturen blir ikkje beskrevet i diktet, han fungerer heller ikkje som symbol, men gjennom joiken *opplever* og *uttrykker* ein naturens venleik, er ein del av den. Det er eit åndeleg perspektiv som er til stades når joiken flyg med tankane over dei små skyene. Det kan minne om ei sjamanreise, men joiken er ikkje øyremerkt for sjamanen, i Utsis dikt er denne forma for kommunikasjon, reise eller overblikk tilgjengeleg for alle gjennom joiken. Gjennom notidsforma blir dette framstilt som noko som skjer når ein joikar.

Det er joiken som er subjekt i denne samanhengen, som tar føringa og bestemmer kor vi skal, eit trekk som kan minne om Gadamer's syn på kunsterfaring og lek (Gadamer 2004). Når vi leikar, er vi underlagt leiken sine reglar, leiken sitt «som om»; leiken viser veg, tar dei leikande med. Sjølv om dei som leikar, veit at dette er snakk om lek, så er det likevel alvor, det er «som om». På same måte kan kunsten ha eit «som om», som blir til ei erfaring som påverkar vår forståing av verkelegheita.

Joiken og naturen – å joike naturen

I Utsi sitt dikt opnar joiken tankane for naturens venleik, og joiken fungerer som ei form for kommunikasjon mellom menneske og natur. I innsamlingsarbeidet sitt av samisk folkedikting og joik fann Ola Graff ut at det å joike er å skape forhold, ein relasjon: «Når man joiker natur uttrykkes denne med en estetisk kulturell dimensjon som setter menneskene i et slags kommunikasjonsforhold til dem – man skaper en subjektivering av naturen» (Graff 2004, 167). Subjektivering av naturen er noko anna enn antropomorfisme, sidan naturen som blir joika, står fram som seg sjølv, som natur, verken beskriven med menneskelege eigenskapar eller omsett språkleg gjennom eit menneskeleg blick. Joiken knyter tankane og naturen saman, og bind mennesket og naturen saman. Når ein joikar naturen, blir naturen gitt eit uttrykk som er kjensleladd, noko som knyter mennesket nærare til naturen og kan gi ei større eining mellom menneske og natur, slik vi såg at Utsi i sitt dikt prøver å vise gjennom joikemotivet.

Mykje av samisk skriftlyrikk har røter i og finn inspirasjon i joiken. Arven etter joiken kan vi til dømes sjå i korleis nokon dikt skriv fram temaet sitt. Det heiter ikkje å joike om noko, men å *joike noko*; det handlar ikkje om å beskrive, men å vise, skape, mane fram – og i lyrikken skjer dette gjennom språklege og lydlege verkemiddel, omskrivingar, bildespråk og i strukturen i tekstane – det som karakteriserer det performative lyriske språket. Eit fint døme på dette er diktet «Máttabiegga» av Hege Siri, frå samlinga *et øyeblikk noen tusen år* (2009). På nordsamisk er *biegga* 'vind', og *máttabiegga* kan omsetjast med 'vind frå sør'.¹

1 Dette diktet er også omtala i ein artikkel eg har skrive saman med Ruth Seierstad Stokke, «'så den fremmede ikke blir mer fremmed'. Samisk lyrikk i norskfaget» i *Norsk litterær årbok 2021*, men da ikkje med ei lesing av joiken som hovudmotiv.

MÁTTABIEGGA

vinden máttabiegga
smyger i gresset
rundt beina mine bieggá bieggá
jeg joiker
og vinden ler
og jeg ler
og vinden leker
leker leker leker over vidda
over gresset inn i hus ai ai
gjennom vinduer
det er som om
vinden løfter meg opp
opp over fjellene
ned mot havet
om igjen og om igjen
og jeg
jeg joiker
og jeg
jeg joiker
og når joiken stilner
er máttabiegga et ord jeg kan like
(Siri, 2009)

Hovudmotiva til diktet er joiken og vinden. Vinden máttabiegga kjem smygande gjennom graset, og med vinden kjem òg ordet for vind (biegga bieggá) som ein joik til dikt-eget, som byrjar å joike vinden. Eget får altså joiken sin frå vinden. Vidare blir det skapt ein relasjon og eit samspel der dikt-eget joikar, vinden svarer, dei leikar og ler. Vinden kjem frå vidda, over graset, inn til eget med joiken: «inn i hus ai ai». I neste augneblink skaper joiken ei «som-om-oppleving»; det er «som om» vinden og joiken er eitt og løftar eget opp over fjella og ned igjen til havet, om att og om att, det er *som om* eget blir eitt med landskapet gjennom joiken: «og jeg / jeg joiker /og jeg / jeg joiker». Og når joiken

– og vinden – stilnar, «er máttabiegga et ord jeg kan like». Det er «som om», men det skjer faktisk også, vi kan både sjå det og høyre det.

Gjennom det Culler kallar lyrikken sine ritualistiske dimensjonar, struktur/form og ljodmønster, eller melos og opsis, skaper diktet sine motiv (Culler 2015, 252). Joiken og joikeobjektet, vinden, er skrivne fram heilt konkret i det at bølgebevegelsane i vinden og den bølgjande ljoden i joiken er markert grafisk i oppsettet til diktet, diktet er eit visuelt bilde, opsis. I tillegg ser vi at ljodlege verkemiddel som gjentakningane av ord – «og jeg – og jeg» – «ler – leker» – med bokstavrima sine, både allitterasjon og assonans, attskaper joikeljoden, melos, vi kan høyre i diktet som oje – oje – le – le, i tillegg til joiken som konkret er markert ai ai.

Når ein joikar noko, er det ei performativ språkhandling, det dreier seg om å vise noko fram, attskape joikeobjektet gjennom joiken. I naturlyrikken og økokritikken er ein opptatt av korleis litteraturen *beskriv* forholdet mellom menneske og natur, av litteratur som *framstillingar*. I tråd med djupøkologien slik Næss formulerer den (Næss 1989, 2010), har mykje av den samiske diktinga som omhandlar forholdet mellom menneske og natur, skrive fram ei forståing av at naturen og alle artar har ein eigenverdi: «man burde huske på / at mygga er dreng / at kråka holder rent / Huske / ingen ting er uten hensikt [...]» (Valkeapää 1990). Ei slik oppfatning av naturen er ikkje antroposentrisk, men holistisk. Dikt kan *beskrive* naturen og beskrive likeverdet mellom menneske og natur, men er det mogleg å *skrive naturen*? I Valkeapääs kanskje mest kjende dikt kjem denne problemstillinga fram på ein interessant måte:

Hører du livets lyder
elvebruset
suset fra vinden

Det er alt jeg vil si
det er alt
(Valkeapää, 1990)

I dette diktet beskriv ikkje dikt-eget naturen. I staden spør eget eit du om han eller ho høyrer livsens ljodar, til dømes elvebruset og suset frå vinden. Eget oppmodar oss om å høyre naturen, fortel oss at det er i naturen vi finn livsens ljodar. Meir kan ikkje eget seie, ljodane let seg ikkje beskrive, dei må høyrast. Ein kan kanskje seie at diktet skriv fram ei djupøkologisk forståing av forholdet mellom menneske og natur.

Dette diktet av Valkeapää blir brukt i fleire samanhengar. Eg likar å lese dette diktet som eit forsøk på å gi uttrykk for naturen sin eigenart gjennom å ikkje gi det noko verbalspråk, ikkje kome med ei menneskeleg fortolking, men oppmode menneska til verkeleg å lytte til naturen. Likevel gir diktet på elegant vis språklege hint om livsens ljodar, gjennom allitterasjon og assonans: s-ljoden minner om elvebruset og suset frå vinden, det same gjer vokalvekslinga mellom i og y, u.²

Det er kanskje ikkje mogleg å *skrive naturen*, men i eit anna av Valkeapääs dikt ser vi korleis dikt-eget likevel kan *joike* naturen, og korleis joiken opnar tilgangen til naturen for dikt-eget:

Fra de blå viddene
hører jeg livets fabel
i vindene elvene skogene
joiker den

og viddenes vinder joiket
i skogene skarene dalene fjordene
tonet naturens symfoni
jeg søg av mor-Sápmis bryst
av kildenes sølvårer

2 Dei same ljodane finn vi i nordsamisk språkdrakt:

Gulatgo eallima jienaid
joga šávvamis
biekka bossumis

Dat lea visot máid áigon dadjat
dat lea visot

Ruoktu váimmus, 1985

i fjellurenes vugge av stein
vårsola vugget
åpnet knappene i liene
isen på elvene

og viddenes vinder joiket
(Valkeapää, 1990)

Også her er det auditive, høyrsla, sentralt. Livets fabel, forteljing, høyrst i naturen: i vindane, elvene, skogane. Dikt-egget prøver ikkje å beskrive fabelen, han høyrer den og svarer med å joike den, og som i eit ljodleg spegel joikar naturen attende: «og viddenes vinder joiket / i skogene skarene dalene fjordene». Gjennom denne opplevinga av ein felles joik, ei sameining, får dikt-egget kontakt med naturen, sjølvaste Mor-Sápmi, og kan suge av hennar bryst, ligge i hennar vogge, han får sjå livet i naturen kome att med vårsola. Diktet fremmar såleis eit djupøkologisk perspektiv, eit syn på naturen som sjølve livet, eit uttrykk for ein symbiotisk relasjon mellom menneske og natur og landskap, noko som liknar det Sigbjørn Skåden i essayet han har skrive om Valkeapää, kallar: «[...] an intimate understanding of human presence within the natural world that is less and less common in the world» (Skåden 2020, 54).

Dikt-egget i Valkeapää sitt dikt opptrer som eit økologisk eller utvida sjølv, eit sjølv som er vove saman med omgivnadene sine (Næss 2010). I Valkeapää sitt landskap er joiken hovudmotivet som sameinar menneske og natur, og i diktet er det gjennom joiken at dette skjer. Diktet er også kjenneteikna av ritualistiske språklege trekk som klang og rytme, skapt av varierende bokstavrim på v og s, og vokalane o-a og i-e. Ein straum av ord og ei sirkelform, som også er eit kjenneteikn på joik, medverkar til at diktet minner om joiken. Diktet skriv fram eit holistisk verdsbilde, der alt heng saman, og joiken, som er utan byrjing og utan slutt, er ein måte å vise og kjenne tilhøyrle til omgivnadene bortom tid og rom (Kjellström, Ternhag, Rydving 1988, 18).

Som vi såg innleingsvis i artikkelen, seier mange joikeutøvarar at dei får joiken frå naturen. Dette skjer både i diktet «Máttabiegga» av Hege Siri og i diktet av Valkeapää om viddenes vindar her over. Joiken

er også hovudmotiv i eit anna av Siris dikt, og til liks med «Máttabieggá» er joikemotivet i dette diktet noko som står mellom tema og tekstleg realisering. Joiken viser seg fram i forma til diktet, samstundes som joiken fungerer som eit medium mellom eget og omgivnadene, både landskapet og historia. Diktet har tittelen «Joiken»:

JOIKEN

jeg, jeg springer ai ai
jeg springer
og finner joiken

joiken er et landskap
uten begynnelse, uten slutt
pusten driver joiken

i hjertet finner jeg rytmen
og vann som fordriver vann
og regnet som faller i sitt opphav

et øyeblikk
noen tusen år
og vinden

(Hege Siri, 2009)

Her taler dikt-eget om joikerytmen som finst både i hjartet til dikt-eget, i vatnet, i regnet og vinden, det skjer ei form for samansmelting mellom omgivnadene og eget gjennom joiken. Joiken er karakterisert ved at han er utan byrjing og utan slutt, han kan fortsette i all æve, akkurat som landskapet, Sápmi, er eit landskap med ei lang historie som bind det samiske folket saman. I «Joiken» finn dikt-eget joiken når ho spring, joikerytmen finn ho i sitt eige hjarte, og det er hennar pust som driv joiken. Sjølv om joiken finst som eit landskap utan byrjing og slutt, er det når dikt-eget finn joiken, at ho får tilgang til dette, på same tid som joiken også treng nokon med pust og hjarte for å vere evig.

I ein artikkel om samisk samtidslyrikk, «Reindeer Revisited: Traditional Sámi Features in Contemporary Sámi Poetry» (2015), undersøker Kaisa Ahvenjärvi reinsdyr, språk og slektskap som motiv i eit utval dikt av Rawdna Carita Eira og Hege Siri. I lesingane av Siri sine dikt knyter ho også joik saman med språk og identitet og peiker på korleis joiken er eit sentralt symbol på samiskheit i det samiske samfunnet, også for dei samane som ikkje snakkar samisk: «In Siri's collection, yoik is a kind of substitute for the lost language» (Ahvenjärvi 2015, 118). For dikt-eget fungerer joiken både som ein inngang til språket, som uttrykk for ein relasjon til landskapet og som ei stadfesting av tilhøyrslse: Gjennom joiken skjer ei samansmelting mellom ein augneblink og nokre tusen år, dikt-egets pust og den evige vinden: «Nature and yoik are connected by an experience of timelessness. [...] The past is present in the current moment, and the speaker is connected with nature immemorial» (Ahvenjärvi 2015, 119). Hos både Valkeapää og Siri er eininga mellom menneske og natur uttrykt gjennom joiken, eller kanskje vi heller skal seie at dette sambandet *blir joika fram*. Joiken, naturen, hjartet, historia heng saman bortanfor eller utanom tid og rom.

I tillegg finn vi, som i «Máttabiegga», at diktet skaper sine motiv gjennom det lyriske språket og i diktet si form: Både joiken og bevegelsane til dikt-eget er manifesterte i forma til diktet. Når diktet opnar med liten bokstav og manglar punktum i siste verselinje, skriv også diktet fram ein joik som er «uten begynnelse, uten slutt». I tillegg stadfestar diktet egets samiske identitet: dikt-eget joikar (ai ai), og joiken tar konkret form i diktet, og slik blir joiken i diktet ei hending og eit symbol på dikt-eget sin samiske identitet og tilhøyrslse. Som Ahvenjärvi òg viser til, står Hege Siri sitt dikt «Joiken» i eit intertekstuell forhold til fleire dikt av Valkeapää, etter di Valkeapää både i *Solen, min far* (1997) og *Vindens veier* (1990) tematiserer den samiske sykliske forståinga av tid, og gjennom desse intertekstuelle allusjonane skriv også Siri seg inn i den samiske lyrikktradisjonen.

«Jeg joiker ikke I love you»

Joiken er knytt til både natur og identitet, til det å vere menneske, til tilhørsle. Joiken seier noko verkeleg, og uttrykket er sant, ikkje forstilt. «jeg joiker ikke I love you», skriv Valkeapää i *Vindens veier* (1990), og for Hege Siri er joiken ein veg inn i tapt språk og kultur, det er gjennom joiken ho finn det samiske språket og finn seg sjølv i det samiske landskapet og historia. Joiken har, sjølv om han har vore fordømt og forboden, overlevd – og er blitt eit sterkt og tydeleg symbol på det samiske kulturelle fellesskapet. I eit essay skriv Rauni Magga Lukkari (referert i Hirvonen 2008, 130) at joiken overlevde fordi det var umogleg, sjølv for ein kristen, å ikkje joike på vidda når vidda sjølv joikar, innsjøane og elvane og vinden joikar. I lyrikken representerer joiken som motiv det inste vesenet til den samiske kulturen, erfaringane til fleire generasjonar, ein kulturs historie og forteljing, i tillegg til at joiken fungerer som eit medium for naturen til sjølv å vise seg, når ein joikar naturen.

I samband med dette er det jo interessant at der Siri ser joiken som ein veg inn i det samiske, er joiken for den samiske poeten og artisten Niillas Holmberg mykje meir samansett, men kor som er eit like sentralt motiv. Holmbergs siste diktsamling, *Såle (Juolgevuoddo)* (2020), blei forresten beskriven som ein politisk og listig joik med sine sirklar, omskrivingar og poetiske bildespråk. I samlinga *så den fremmede ikke blir mer fremmed (amas amas amasmuvvat)* (2015) finn vi joiken som motiv i fleire dikt. Gjennomgåande er joikemotivet meir problematisert hos Holmberg, sjølv om vi kan kjenne att beskrivingar av joikens natur eller vesen som kommunikasjon eller minnekunst, både når det gjeld menneske og natur. For Holmberg er joiken både noko viktig og noko vondt og sårt:

Verden er så kløktig laget
den viktigste evnen man har
nynner som en joik
og kan ikke læres
hver enkelt må finne den
selv

og når tonen endelig
ruller på tungespissen
vet man ikke om man skal spytte den ut

joiken er et huskeredskap
om noen ønsker å minnes
ensomheten
(Holmberg, 2015)

Joiken kjem ikkje lett til Holmberg, han leikar seg ikkje inn i huset og gjennom diktet slik vi såg hos Siri, han framfører heller ikkje symfonien til naturen og foreinar menneske og natur. Tidlegare i diktsamlinga til Holmberg les vi «det er ikke så enkelt, / å grave med forfrosne hender / et elveløp som med små ord / vil joike tanker / til deg, min kjære / du vet det». Vi hugsar at i Valkeapää sitt dikt finst livets ljodar i elvebruset, men hos Holmberg ser vi at det elveløpet som skal joike tankane, ikkje finst, eller det er grodd att. Dei forfrosne hendene kan vi anten forstå som at dei er frosne fast, urørlege, står i still, eller at dei ikkje har vore brukt til dette tidlegare og må varmast opp. Joikemotivet i fleire av Holmbergs dikt kan forståast som knytt til noko skamfullt, han skriv om bestemødrer og bestefedrar som vender seg vekk når dei høyrer fragment av joik, eller at joiken symboliserer noko som er grodd igjen, borte.

I dette diktet er joikemotivet nærast snudd om, samanlikna med til dømes Utsi og Valkeapää. Vi hugsar at joiken ofte blir beskriven *som noko anna* han liknar på, men i Holmbergs dikt er det omvendt: Den viktigaste evna ein har, liknar på ein joik: «nynner som en joik». Her er det joiken som er det opphavelige, det som ein skal mane fram eller attskape. Kva den viktigaste evna ein har, er, held fram med å vere skjult, men etter di ho liknar på ein joik, kan vi kanskje tenkje oss at det handlar om identitet og tilhøyrslø. Joiken er noko essensielt for menneske, samtidig som han er prega av ein viss ambivalens. Han kan ikkje lærast, det er noko ein må finne sjølv. Kanskje er joiken i dette diktet noko som er dult og avgrensa i koloniseringa, anten det er forfinskinga, forsvenskinga eller fornorskinga, og som dikt-eget derfor strevar med å finne fram. Kanskje symboliserer joiken stigmaet, ned-

vurderinga og undertrykkinga samane har vore utsett for, etter di det er så skamfullt at når han finn det, veit han ikkje korleis han skal forhalde seg til det; når tonane endeleg rullar over tunga, veit han ikkje om han skal spytte dei ut.

Joiken kan, som vi såg tidlegare i artikkelen, ha ein funksjon som minnekunst og ei kommunikasjonsform for å minnast og uttrykke både nære og livsviktige ting (Kjellström, Ternhag, Rydving 1988, 15–19). Kan hende har joik som minnekunst i hovudsak dreidd seg om å hugse på den gode, gamle, fortida, mens for Holmberg er den samiske historia å minnast ei historie som handlar om kolonisering, undertrykking og einsemd? Ein kan kanskje også lese dette i samband med identitet og kunsttematikk. Holmberg tematiserer ofte kunstnarisk praksis i dikta sine, der det å verke som ung, samisk kunstnar ikkje er så enkelt når ein skal stå i eit forhold til tradisjon, arv og historie, samstundes som ein sjølv skal definere og uttrykke det samiske i ei mangfaldig og moderne verd.

«kan vi ikke joike gamle joiker / [...] og selv gi nye joiker»

Til liks med Valkeapää, Siri og mange andre samiske poetar bruker også Holmberg joiken som inspirasjon og som motiv i diktinga si, men Holmberg skriv fram meir komplekse relasjonar der dikt-egget beveger seg mellom naturen og det moderne samfunnet, mellom samisk tradisjon og moderne kunst. Likevel ser vi at joiken også for Holmberg openbert er essensiell for samisk identitet, tilhøyrslø og relasjonar, og joikemotivet er sentralt i det siste diktet i *så den fremmede ikke blir mer fremmed* (2015), der han direkte adresserer Sápmis unge i ein manande, påkallande tekst, som med sitt tydelege performative modus søker å føre til handling og virke i verda. I dette diktet står dikt-egget fram som ein sjáar, ein sjaman, som har reist ut, sett, forstått og fått ny innsikt:

Sápmis unge
samiske ungdommer

jeg har levd her, hjemme,
og tok turen dit, bortenfor viddene
akkurat som dere
kjære venner

vi har erfart livet hjemme
og hørte hvordan det var utenfor
og dit streifet vi selvfølgelig
noen av oss ble igjen der
men dere kan ennå høre
hjemmet som kaller

vi er også som andre unge
vi har gleder vi har sorger
men vår bro er ennå så skjør
vi bærer byrden, forpliktelsen
vi føler våre forfedres blikk
klarer vi å redde
ikke bare det som kan reddes
men klarer vi å vekke til live
det som noen allerede har
begynt å begrave

derfor klatret jeg opp på klippen
nei, jeg kan ikke se nok – vi er så mye
er spredd så vidt utover
jeg klatret opp på den høyeste høyden
for å høres høyere

Vidare følger ei oppmoding om forståing, om å støtte og hjelpe kvarandre i å ta tilbake både språk og tradisjonar, om å opne auge og øyre for dei eldre sin lærdom, og også møte dei eldre med forståing for deira liding:

[...]
kan vi ikke se med opplyste øyne
på bestemødre og bestefedre som vender seg vekk
når de hører fragmenter av joik
kan vi ikke erkjenne deres livs
kryssende stier
[...]

kan vi ikke joike gamle joiker
slik at vi husker våre forfedre
og selv gi nye joiker
så vi en dag kan bli de forfedrene
så våre etterkommere husker
at de også er født
som solsønnens barn
(Holmberg, 2015)

Holmberg skaper ei kopling mellom diktet og verda, noko som for-
einar Sápmis unge og samstundes skaper eit samband mellom historia
og notida. I den gjentakande forma og det manande språket er diktet
ei engasjerande oppleving, ei inviterande språkleg hending med po-
tensial til å skape ei endring: både ta vare på og verne om det samiske,
og sjølv skape det samiske. Som vi har sett, er joiken som motiv ein
ganske komplisert storleik i Holmberg sine dikt, i motsetnad til hos
Valkeapää og Siri. Joikemotivet i Siri sine dikt sameinar dikt-eget, na-
turen og det samiske språket, og Valkeapää lét fritt og sjølv sagt både
viddene, vindane og elvane joike. Holmberg sine dikt-eg strevar på si
side med å grave elveløp til joiken og græt «en dråpe / fordi jeg ikke
kan fortelle / sommervarmt regn». Måten han ordlegg seg på, fortel
oss at han ikkje sørger over å ikkje kunne beskrive sommarvarmt regn,
men at han græt fordi han ikkje kan fortelje regnet, la regnet kome til
uttrykk gjennom han, som vi kan tenke oss liknar på det å joike noko.
Målet til Holmberg synest å vere å uttrykke både fortida, «joike gamle
joiker» og notida, «gi nye joiker», på ein måte som påverkar verke-
legheita: «så våre etterkommere husker / at de også er født / som sol-
sønnens barn».

Joiken er som vi ser, nøkkelen til det samiske også hos Holmberg. Nemninga «solsønnens barn» kjenner vi frå historia om opphavet til samane og deira status som solsonene, og vi kjenner det også att frå tittelen til den kanskje mest kjende samiske diktsamlinga, Valkeapääs *Solen, min far* (1990). Om Holmberg sjølv meiner han ikkje klarer å fortelje sommarvarmt regn, så alluderer og kommenterer han i sine dikt i stor grad til ein som kanskje gjer det. Vi finn referansar til Valkeapää, anten det er direkte gjennom namna Lássagámmi eller Áillohaš, eller indirekte gjennom frasar og ord vi kjenner att frå Valkeapääs dikting, der joiken som motiv er ein nøkkel til å forstå naturen og heile det samiske verdsbildet.

Som Gaski (1997) skriv, tilbyr joiken ein rik og levande munnleg lyrisk tradisjon som samiske forfattarar kan bruke på kreative måtar. Joiken er eit sentralt motiv i samisk lyrikk, og gjennom å undersøke joikemotivet i eit utval dikt³ ville eg finne ut kva funksjon motivet har, finne ut *kva joiken gjer* i desse dikta. Vi har sett at dikt-ega kan joike naturen, og at naturen både kan joike til dikt-ega og kome til dei med ein joik; joiken kan binde menneske, natur, tid og rom saman; joiken kan vere tilbakeskodande, og han kan sjå framover. Det er sjølvsagt umogleg å slå fast, men eg trur at joikemotivet i lyrikken kan tilby ein måte å skrive om naturen på som i alle fall blir opplevd som mindre reduserande og antroposentrisk, fordi han lener seg på joikens performative natur, som er å framstille noko direkte i staden for å beskrive det. I dikta kjem joiken til syne gjennom metaforar og bildespråk, som stemme eller tone, *melos*, og som visuell form, *opsis* – som eit forsøk på vise noko framfor å beskrive noko. Joiken kan kome til dikt-ega som vind eller ljod, som syn, eller han kan vere vanskelegare å få tak i. Joiken fungerer som symbol på det samiske, som ein tilgang til fellesskapet, som kommunikasjon på tvers av tid og rom og som ei moglegheit for å føre vidare samisk språk og kultur. Når joiken tilbyr eit *som om*, så er det joiken som set rammene for opplevinga, og i dikta verkar joiken som skapande hendingar som kan skape det dei beskriv. Det er *som om*, men i dikta er det samtidig noko som blir opplevd som

3 Eit utval dikt avgrensa til å omhandle natur og/eller tidlaust fellesskap og tilhøyrslse.

verkeleg, som ein måte å føle seg som eitt med det samiske på, natur, kultur, historie og språk, «i et øyeblikk/noen tusen år» (Siri 2009).

Litteratur

- Ahvenjärvi, Kajsa. 2015. «Reindeer revisited: traditional sàmi features in contemporary sàmi poetry». I *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia*, redigert av Ann-Sofie Lönngrén, Heidi Grönstrand, Dag Heede og Anne Heith. Cambridge: Scholars Publisher, 104–129.
- Aksdal, Bjørn og Nyhus Svein. 1993. *Fanitullen. Innføring i norsk og samisk folkemusikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aubinet, Stéphane. 2020. «The craft of yoiking: philosophical variations on Sámi chants». PhD Thesis. Department of Musicology. Universitetet i Oslo
- Culler, Jonathan. 2015. *Theory of the Lyric*. London: Harvard University Press.
- Edström, Karl-Olof. 1978. «Den samiska musikkulturen. En källkritisk översikt». Doktoravhandling, Göteborg: Musikvitenskapliga institutionen.
- Gadamer, Hans-Georg. 2004. *Sandhed og metode*. Århus: Systime academic.
- Gaski, Harald 1993. *Med ord skal tyvene fordrives. Om samenes episk poetiske diktning*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Gaski, Harald (red.). 1997. *Sami Culture in a New Era. The Norwegian Sami Experience*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Gaski, Harald. 2011. «Song, Poetry and Images in Writing: Sami Literature». I *Nordlit 27*, Tromsø: Universitetet i Tromsø, 33–54.
- Gaski H. 2019. «Resitasjon og musikk utdyper teksttolkningen. Litt om boka, CD-en og teaterstykket *Beaivi, áhcázan*». *Ottar 5* (328), 30–35.
- Graff, Ola. 2004. *Om kjærøsten min vil jeg joike. Undersøkelser over en utdødd sjøsamisk joiketradisjon*. Kárášjohka: Davvi Girji.

- Graff, Ola. 2005. «Kem e du? – Om joik som identitetsmarkering». *Folk och Musik: årsbok utgitt av Finlands svenska folkmusikinstitut*, 30–42.
- Hämäläinen, Soile mfl. 2017. «Yoik experiences and possible positive health outcomes: an explorative pilot study». *International Journal of Circumpolar Health* 76 (1), 1–9.
- Hirvonen, Vuokko. 2008. *Voices from Sápmi. Sámi Women's Path to Authorship*. Guovdageaidnu: DAT. 1. utg 1996.
- Holmberg, Niillas. 2015. *så den fremmede ikke blir mer fremmed*. Omsett av Rawdna Carita Eira. Guovdageaidnu: DAT.
- Holmberg, Niillas, 2020. *Såle*. Gjendikting til norsk i samarbeid med Endre Ruset. Guovdageaidnu: DAT.
- Jernsletten, Kristin. 2012. «The hidden children of Eve. Sámi poetics. Guovtti ilmmi gaskkas». Doktorgradsavhandling, Faculty of Humanities, Social Sciences and Education, Universitetet i Tromsø.
- Karlsen, Silje Solheim og Stokke, Ruth Seierstad. 2021. ««Så den fremmede ikke blir mer fremmed.» Samisk lyrikk i norskfaget». *Norsk litterær årbok*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Kjellström, R., Ternhag, G. og Rydving, H. 1988. *Om jojk*. Hedemora: Gidlunds bokforlag.
- Renzi, Nicola. 2021. «Joiking life narratives. The performance of indigenous self-perception in Sami life stories». *Antropologia e teatro*, 2021-04-01 (13), 49–64.
- Siri, Hege. 2009. *et øyeblikk noen tusen år*. Oslo: Kolon Forlag.
- Skaltje, Maj-Lis, 2005. *Luondu juoiggaha*. Guovdageaidnu: DAT.
- Skåden, Sigbjørn. 2020. «In the Pendulum's Embrace». I *Nils-Aslak Valkeapää/Áillohaš*, redigert av Lars M. Finborud og Geir Tore Holm. Henie Onstad Kunstsenter og Nordnorsk Kunstmuseum, 51–62.
- Stoor, Krister. 2007. «Juoiganmuitalusat – jojkberättelser: en studie av jolkens narrative egenskaper». Doktoravhandling, Humanistiska fakulteten, Umeå universitet.
- Stølen, Arnfinn. 2002. *Musikkens språk i joik-tradisjoner. 650 joiker. Et musikalsk bidrag til forståelse av samisk migrasjonshistorie gjennom komparativ analyse*. HiO-rapport: Høgskolen i Oslo.

- Utsi, Paulus. 1974. *Giela Giela*. Omsett av Sivi Näkkäljärvi, Israel Ruong og Per Mikael Utsi. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Valkeapää, Nils-Aslak. 1990. *Vindens veier*. Gjendikta av Laila Stien. Oslo: Tiden.
- Valkeapää, Nils-Aslak. 1990b. *Solen, min far*. Guovdageaidnu: DAT.
- Wiklund, K.B. 1906. «Lapparnas sång och poesi». I *Norrland*, nr. 1 : 2. Uppsala: Norrländska studenters folkbildningsförening.